

RODINNÝ A SPOLOČENSKÝ ŽIVOT

Človek žije v dvoch druhoch spoločnosti: menšej a väčšej. Menšia spoločnosť, z ktorej vychádza a do ktorej sa zase vracia, je rodina, tá väčšia, ku ktorej prináleží po celý život, je obec, národ, krajina. Prvá spoločnosť je úzka, väčšmi ohraničená, tá druhá širšia, slobodnejšia. K tej prvej patrí človek preto, že sa v nej prirodzene podľa rodu zrodí, je jej prirodzeným členom, k tej druhej preto, že sa v živote musí držať a riadiť jej zákonmi, ustanoveniami či poriadkom, k prvej človeka ťahá cit, druhá ho k sebe viaže svojím duchom. Občianske spoločenstvo mohlo vzniknúť z rodiny, rozšírenej rodiny, čo je historický spôsob vzniku spoločenstiev, a môže sa na tom istom základe, z ktorého povstalo, držať a na ňom stáť, t.j. môže byť spoločenstvom a zahŕňať ľudí, ktorí sú členmi len jednej rodiny, ktorí patria len k jednému národu, spoločenstvo však môže tieto prirodzené hranice posunúť a upevniť, či inak povedané, môže zahŕňať ľudí, ktorí nepochádzajú z jednej rodiny, ale patria k rozličným národom. Ako vidno, nie je teda podstatným znakom spoločenstva to, aby v ňom žili len príslušníci jedného národa, a teda aby spájalo len ľudí jedného pôvodu, ale v jednom spoločenstve môžu žiť rozličné národy, ako ani k jednej rodine nemôžu patriť len tí, čo sú toho istého pôvodu alebo čo sú pokrvne príbuzní. Základ rodiny je teda prirodzený a vládnu v nej prirodzené putá, v spoločenstve však nie je prirodzený základ nevyhnutne potrebný a jeho členov spája puto duchovné: zákony, poriadok atď.

Každý, aj menej vzdelaný človek vie, že telo je nižšie a duch vyšší, lebo duch pochádza od Boha a telo z hlíny a zo zeme. K rodine patrí človek podľa tela, so spoločenstvom sa spája duchom, a rovnako, ako je duch vyšší než telo, aj spoločenstvo stojí nad rodinou, nad týmto úzkym a tesným prirodzeným spojením.

V rodine človek rastie telom, ona ho, kým je nezaopatrený, kŕmi, vychováva, chráni, tam sa však človek nedostane k tomu, k čomu má: k duchovnej vzdelanosti a rozvoju svojho rozumu, v tomto sa rodina spolieha na spoločnosť a spoločnosť preberá človeka od rodiny, udržiava pre neho vzdelávacie inštitúcie: školy, chrámy, v nich sa človek vzdeláva a zdokonaľuje. Pravda, aj rodiny sa starajú o výchovu svojich členov, obdarúvajú ich prvými vedomosťami, od počiatku ich oboznamujú s ľudskou spoločnosťou, vedú ich k dodržiavaniu zvykov, no to sú len začiatky, ďalší rozvoj musí prebiehať v takých inštitúciách, ako sme už spomenuli, ktoré spoločnosť udržiava kvôli duchovnému vývoju a zdokonaľovaniu svojich členov. Ani tie najvzdelanejšie spoločenstvá, kde už aj jednotlivé rodiny dosiahli vysoký stupeň vzdelanosti, nie sú

schopné zabezpečiť svojim príslušníkom takú úroveň vzdelania a všestranný duchovný rozvoj bez verejných inštitúcií, ktoré musí spoločnosť založiť, platiť, a v ktorých sa nezaobíde bez pomoci ľudí, zbehlých v potrebných vedomostiach, vychovaných a zdokonalených vo verejných zariadeniach. Ako je teda vidno, rodiny sa starajú o telesný rast a výchovu, z duchovnej poskytujú len základy, ostatné vzdelanie, odbornosť a mravnú výchovu jednotlivcov na seba preberá spoločnosť a stará sa o ňu prostredníctvom svojich inštitúcií, ktoré zakladá a udržiava. Zatiaľ čo je človek za fyzický rast zaviazaný väčšmi rodine, za duchovný väčšmi spoločenstvu. Spomínané inštitúcie, ktoré spoločnosť udržiava na výchovu a duchovné zdokonalenie jednotlivcov, sú len malou časťou duchovných a fyzických dobrodení, ktoré im spoločnosť poskytuje. Spoločnosť dáva človeku práva a chráni ho nimi, stará sa o jeho fyzickú i majetkovú bezpečnosť, otvára človeku možnosti, aby mohol v niečom vyniknúť, nadobudnúť dôstojnosť, majetok, rozvíjal svoje schopnosti, skúsenosti, čím má na rozvoji jednotlivca nekonečne veľkú zásluhu. V porovnaní s tým je rodinná starostlivosť slabá, bezmocná, veľmi obmedzená a ohraničená, človek, ktorý by bol odkázaný len na rodinu, nemohol by sa duchovne rozvíjať, nemal by práva, nemal by možnosti na to, aby sa postaral o vlastné šťastie, z toho je zrejmé, aký malý význam má rodina oproti spoločnosti, ako spoločnosť nepomerne väčšmi blahodarne pôsobí na každého jednotlivca.

Kým človek nevyrastie a nevyjde z lona rodiny, o spoločnosti vie len málo a aj sa o ňu len málo zaujíma, jeho svet, jeho spoločnosť tvorí rodina. Nevzdelaný človek žije viac telesne než duchovne, o spoločnosti toho tiež veľa nevie alebo sa o ňu nestará, jej vymoženosti síce tiež využíva, no netuší, odkiaľ pochádzajú, kto mu ich poskytuje, stará sa najmä o seba, svoje telo, či už vlastné, alebo telo z jeho tela, teda príbuzných, detí. Necivilizované národy, t.j. tie, ktoré ešte nemajú rozvinutú vzdelanosť, žijú najmä v rodinných spoločenstvách a ešte nie sú spojené, alebo ak aj áno, sú spojené v rodinných spoločenstvách, t.j. patriarchálnych, kde všetci členovia držia sa jednej rodiny a poslúchajú jedného čeládného otca, patriarchu. V rodinnom spoločenstve neexistuje žiadny vyšší život, rovnako ako v rodine, aj tu ide len o starostlivosť o fyzickú výchovu jednotlivých členov tejto veľkej rodiny, hlavnou náplňou je, aby sa jednotlivci užívali, pričom ešte prostredníctvom patriarchu prosia o ochranu boha a jemu ďakujú za pozemské dary, o nič viac sa nestarajú. Spoločenský život tu predstavuje len rodinný život, teda, ako sme už spomenuli a dokázali, nižší, a to aj mravne. Národy však nemôžu zostať v tomto stave, i zvieratá sa starajú o potravu pre seba a svoje mláďatá, človek má však aj niečo, čo zvieratám chýba: má ducha, a ten sa musí vzdelávať a rozvíjať, ak má

byť človek človekom. Duch sa však môže zveľadovať len v spoločenstve, a to v takom, ktoré sa o skutočné duchovné vzdelanie a zdokonalenie človeka stará.

Z toho, čo sme povedali, je zrejmé, že spoločenský či verejný život stojí nad ostatnými spôsobmi života, a tiež to, že človeku poskytuje oveľa viac duchovných a s nimi spojených aj fyzických výdobytkov než iné, a preto sa dá aj ľahko pochopiť, prečo všetci, čo sa zaujímajú o spoločné dobro, čo pracujú na spoločnom blahu, si ľudí väčšmi vážia a uznávajú, ako tí, čo sa starajú len o svoju rodinu, akokoľvek jej venujú čo najviac pozornosti a úsilia. Rodinný život a starostlivosť o ňu sa viaže len na zopár ľudí, spoločenský život a starostlivosť o verejné dobro sa týka veľkého množstva, často nespočetného. Preto sa dá ľahko pochopiť, prečo tí, čo sa verejnému životu obetujú, ktorí sa mu oddajú celí, si získajú oveľa väčšiu úctu nielen u svojich súčasníkov, ale aj u budúcich generácií, prečo sú tí, čo sa zapália za svoje spoločenstvo a verejný život, čo zaň pretrpia všetko zlé a podstúpia i tú najväčšiu obeť, v ich dobe i v budúcnosti oslavovaní a zveľbovaní ako velikáni. Vedeli si oni totiž v ranom, pohodlnom a príjemnom síce, no nižšom spôsobe života odoprieť a ukázali, že im nezáležalo na tom, čo ľudia zvyčajne považujú za najvyšší blahobyť, ale záležalo im na vyššom, ľudskom, vznešenom živote svojho národa, svojho spoločenstva. Starostlivosť rodičov o deti je síce pekná, láska detí k rodičom krásna, príbuzenská oddanosť zaujímavá, no ešte krajšia je svedomitosť učiteľa vo vyučovaní žiakov, vznešenejšia usilovnosť a vernosť verejného úradníka, sila vojaka bojujúceho za vlasť, ešte veľbnejšia je starostlivosť panovníka o svojich poddaných. Pekná je Jozefova láska k svojim bratom, dojímavý je čin Antigony, keď opatruje otca v slepote a vodí ho neboráka po Kitairóne, pekná je Lukréciiina vernosť, Solónova láska k vrstovníkovi, Kornéliina starostlivosť o svojich hrdinských synov, Aineiova opatera, Andromedina láska, ale nekonečne vznešenejšie a slávnejšie sú činy Leónida, Temistokla, Miltiada, Mucia, Scipia, Zrínskeho, Franklina, Menina, Požarského, Kościuszka a ďalších, tie prvé nám láskavo mávajú, tie druhé nás naplňajú hlbokou úctou a rozpaľujú vznešenosťou, tie prvé slúžili niekoľkým, tie druhé celým epochám a generáciám.

Život spoločenstva spočíva v zákonoch, pravidlách a osvete a spokojnosti jeho členov, jeho skutočným životom je teda duchovný život jednotlivcov, jeho základnou stavbou sú rodiny, a v nich muži, ktorí pracovali, namáhali sa, trpeli a padali za duchovný život, t.j. za tie pravidlá, ustanovenia, zákony a osvetu pre svojich krajanov a spoluobčanov, a tým sa v ľudskom živote povýšili a v ňom nachádzali vyššiu útechu, spokojnosť, blaženosť.

Rovnako, ako sú ich činy krásne a vznešené, tak sú v porovnaní s nimi nízke tie, pri ktorých sa nad dobro spoločenstva povyšuje rodinná príbuznosť, kde väčšmi záleží na láske v rodine než na verejnom blahu, kde sa verejné dobro považuje za nárok rodiny a podriaďuje sa rodinným vzťahom. Nerestí, týkajúcich sa prehnaného rodinkárstva, je množstvo, napríklad takzvaný **nepotizmus**, ktorý nie je ničím iným než sebecťvom, lebo človek medzi členmi svojej rodiny má rád aj sám seba a tým, že jej pomáha, pomáha aj sebe. Prehnané rodinkárstvo sa prejavuje aj vtedy, keď sa členovia rodiny len preto, že sú príbuzní, oslobodzujú od verejných povinností, keď sa aj tí členovia rodiny, ktorí nemajú žiadne schopnosti či povolanie, strkajú do úradov, keď sa im pokuty, ktoré by mali dostať za priestupky, odpúšťajú vďaka svojim, disponujúcim vyššou mocou, atď. Tu všade má jednotlivec rád len seba a svojich blízkych, chýba mu láska a úcta k iným, často nespočetným jednotlivcom, tu všade človek hľadá len na seba a nezaujíma ho spoločné dobro pre iných, všade uprednostňuje seba a svojich vlastných, čo však zmôže človek sám proti mnohým, čo zmôže človek sám bez pomoci iných, bez pomoci spoločnosti? Zaslúžene sa teda takíto ľudia považujú za odpadlíkov od verejného dobra, za ľudí nízkych a podlých, oprávnene nosia nálepku sebcov a sebelúbčov a všetci nimi opovrhujú.

Rovnakou nerestou je i to, keď sa niekto pre prehnanú starostlivosť o domácnosť odťahuje od verejných povinností a celkom sa od spoločnosti odvracia a všetko svoje úsilie a schopnosti venuje iba domácnosti a rodine, nie je to nič iné len sebecťvo, rodinný egoizmus. Pravda, člen rodiny má pôsobiť a starať sa v prvom rade o rodinu, ale ak tým vylúči všetko ostatné, ak si myslí, že žije len pre rodinu a pre nič vyššie, keď človek len rodine dobre robí a na spoločnosť, na ostatných blízkych hľadá len chladným okom, zanedbáva tých, čo potrebujú pomoc, ukazuje tým, že ľudskú spoločnosť nemá za nič a len jeho blízki sú mu všetkým. Keby sa však každý takto utiahol do rodiny, keby len pre ňu žil, len jej dobre robil, potom by všetka vzájomnosť, celá spoločnosť musela skončiť a stali by sa z nej len oddelené pozatvárané komôrky, v ktorých by sa pestovali len rodinky. No takýto život by ani nebol možný, lebo bez spoločnosti, bez vzájomného pôsobenia, bez vzájomnej pomoci by ani rodiny neobstáli a duchovne i fyzicky by istotne zakrpateli. Človeku je, pravda, najbližšia rodina, ale človeku sú blízki všetci ľudia a spoločnosť musí stáť najvyššie, pretože i jeho rodinu drží a zabezpečuje. Preto každý šľachetný, nad egoizmus povýšený človek bude s radosťou vykonávať povinnosti, ktoré mu spoločnosť zverí, hoci by aj svojim najbližším musel niečo odoprieť, s radosťou sa podujme na práce potrebné pre verejnosť, s radosťou obetuje na verejné inštitúcie to, čo

svojej rodine môže vziať, s radosťou sa zo všetkých síl snaží odvrátiť nebezpečenstvo, ktoré spoločstvu hrozí, s radosťou sa vystrojí do boja, keď spoločstvu hrozí nepriateľ, neobmäkčia ho slzy príbuzných, nezastavia ho slzy jeho ženy a detí, poručí a zverí ich do opatery božej, poručí a zverí ich do starostlivosti tých, v mene ktorých sa do nebezpečenstva púšťa. Môžem uviesť krásny príklad tisícok mužov, krásny príklad veľkých národov, ktoré radšej obetujú všetko, radšej si všetko odrieknu, akoby dovolili svojmu spoločstvu padnúť, akoby mali nečestne podľahnúť. Na druhej strane národ, zvyknutý na rodinný egoizmus, ktorý je u neho priam vžitý, už pri prvom údere nepriateľov padá do otroctva, nezmôže sa na hrdinské skutky, ale hneď upadá a potom sa len ako nejaký vyvrhel' povaluje. Galovia, hrozní nepriatelia Rimanov, ozbrojení vstúpili do mesta, no Rimania sa neskryli v svojich komôrkach: keď videli, že mesto neubránia, sadli si na námestí na stolice, aby sa nepriatelia zlakli mužov, ktorí, ak už nemôžu padať v bitke, dobrovoľne sa dajú za vlasť pozabíjať, a táto ohromná mužnosť nahnala Galom viac strachu, ako veľké pluky.

Matka Gracchov veľmi žiaľila za starším synom, ktorého zabili ako tribúna ľudu, a hlboký smútok ju zachvátil, keď mal aj mladší syn do tej istej pozície v Ríme nastúpiť, no rímsku dušu nezadržal smútok rozžialenej matky, vystúpil aj mladší Gracchus na rímsku stolicu, hoci si dobre uvedomoval, že ho stihne osud jeho brata. Komu by duša nezahorela úctou k takým velikánom, k národu, ktorý takých synov vychoval?

Ako sme už v prvých číslach nášho Orla videli, náš slovenský národ si v deviatom storočí založil vlastné spoločstvo, ktoré však zachvátili víchrice a nemilosrdne ho rozkmásali. Spoločenský život nášho národa sa tak narušil, a keď vzniklo iné spoločstvo, s výnimkou niekoľkých jednotlivcov upadol do domáceho života a uzavrel sa v ňom. V tomto stave strávil potom celé veky a nič, ani tie najväčšie údery ho neboli schopné prebrať zo života výhradne obmedzeného na domácnosť, verejný život, na ktorom sa zúčastňovali len niekoľkí jeho členovia, bol preň celkom uzavretý, robil, čo sa mu nakladalo, ale viac sa o to nestaral, o nič podobné sa nezaujímal, ba ani nechápal, načo to robí. Spoločstvo a verejný život mu boli celkom cudzie (stranné), neznáme, preto o ne neprejavoval záujem, a ak áno, potom iba z povinnosti, nie z vlastnej vnútornej potreby, preto aj všetko, čo už v časoch prebúdzania k spoločenskému životu smerovalo, čo ho malo priviesť k usilovnosti a vyššiemu spojeniu, nenašlo u neho žiadnu podporu a po krátkom pôsobení muselo zaniknúť. V predchádzajúcom období sa takto niektorí jednotlivci rozhodli založiť učené spoločnosti, ktoré by mali napomáhať rozvoj duchovného života, no všetky snahy mali len malý účinok, zapálili sa a zhasli ako ohník

na blate, pretože sa o ne krajania nezasadili. Takto vznikli a zanikli: Učená spoločnosť banská, druhá spoločnosť, ktorú na dolnom Slovensku založili Bernolákovi nasledovníci na podporu slovenskej literatúry, takto vznikol prešporský slovenský Ústav, a tiež po niekoľkých rokoch zoslabol, zanikol a muža, ktorý ho bol povolaný viesť, všetci opustili a ponechali samého na seba. A ako teda aj túto slovenskú katedru na lýceu v tomto meste založili naši predkovia? Čím ju obdarovali? To nestojí ani za reč. Nevieme s istotou, koľko členov mal Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej v Budíne, ale podľa všetkého usudzujeme, že ich bolo málo a všetka činnosť stála len jednom podnikavom, pilnom a obetavom mužovi, duši tohto spolku, len málo iných sa oň staralo a ešte menej ho podporovalo. Vari nejde o smutné javy? Národ, ako vidno, celkom odvykol od verejného života, ten sa mu stal celkom neznámym, zato však tým väčšmi bujnel domáci život a na ňom si Slovák na odpočinok ustlal. S rodinným životom sa u nás, pravda, rozvili všetky jeho prednosti, ale aj neresti: upevnila sa pokojamilovnosť, pracovitosť, starostlivosť o svojich, ale aj vzrástla utiahnutosť, poddajnosť, sebeckosť, precitlivosť, nezájum o vyššie veci, duchovná chudoba. V našom živote máme na to dostatok dôkazov. Vari nie je pravda, že nás naši rodičia opatrovali, starali sa o nás a namáhali sa, podľa ich slov len preto, aby nás, ako sa vraví, priviedli do nejakého postavenia či k živobytiu? Neprišlo im na um, že nás majú pre niečo vyššie, vznešenejšie vychovávať, než len preto, aby sme na tomto svete preživorili a potom skonali. Tak, tak ešte naši rodičia vravievali, že keď nás zaopatrených vidia, môžu ľahko skonat'. To bola ich najväčšia túžba! Človek sa však nevychováva len preto, aby žil, ale najmä preto, aby niečo pre svojich, pre svoje spoločenstvo vykonal, aby bol preň užitočný, sám seba má klásť až na druhé miesto, na tom prvom je všetko vyššie a vznešenejšie než jednotliviec. A vari nie je pravda, že slovenskí synkovia sa do práce, do vyučenia, do vzdelávania púšťali a ešte aj dnes púšťajú len s tou myšlienkou, aby získali určité povolanie, aby si na chlieb zarobili? Toto bola po Bohu ich najväčšia myšlienka, alebo ako by niektorí povedali, idea. A potom, keď už si získali zamestnanie, vari nemysleli už len na to, aby si čo najskôr založili rodinu a domácnosť so všetkými jej vlastnosťami, a najmä s tou hlavnou, a potom si už len za svoju prácu blažene spočívali v jej lone a iné robili len natoľko, aby svoj stav udržali. Keď sa medzi nami začal prebúdzat' lepší a vyšší duch, o tých, čo za ničím vyšším netúžili a bažili len po domácom živote, sa potom, keď si ho už nadobudli, zvyčajne posmešne hovorievalo: „došiel cíle svého“, to znamená, že už dorazil na koniec svojich duchovných snáh. A puto k domácomu životu bolo a ešte je také silné, že aj tí, čo sa v mladosti duchovne prebudili k niečomu lepšiemu a pribrali sa k iným

pekným a vyšším veciam, len čo sa dostali do rodinného života, predsa len na všetko vyššie zabudli a ani nevedeli ako, úplne sa do rodinného života ponorili, odtrhli sa od neho len nakrátko. Veru sa u nás v tomto nájde len málo výnimiek, málo tých, čo zostali povýšení nad prízemnosťou. Vari nie je pravda, že v našom spoločenskom živote zohrávajú najdôležitejšiu úlohu momenty domáceho života: krsty, svadby, sobáše, hostiny a pohreby, že sa pripravujú ako tie najdôležitejšie udalosti a že o nich vo všetkých našich krajoch reči kolujú najčastejšie a najhlučnejšie, rozprávanie o nich vzbudzuje tú najväčšiu pozornosť? Pre rozvinutejšie a významnejšie národy tieto udalosti predstavujú len obyčajné a nezaujímavé okamihy, lebo tam sa vyskytujú oveľa dôležitejšie udalosti, tam sa dejú aj skutky, u nás však nič také neexistovalo, nič významné sa nedialo, a tak sa toto stalo hlavnou stránkou života. Iné národy takéto udalosti odbavujú veľmi jednoducho a krátko, u nás však sa vybavujú s veľkolepou nádherou a strúha sa pri nich skutočná paráda, podľa ktorej je zrejmé, že sú naozaj dôležité. Tieto životné udalosti u nás tak bili a bijú do očí, taký osobitý význam pre nás majú, že aj cestovatelia, ktorí chcú opísať, ako žijeme, vždy do popredia dávali naše zvyky a zaužívané obrady, a my sami sa nimi tiež priveľmi zaoberáme, a veru už máme týchto opisov jednotvárných a bezvýznamných udalostí až do omrzenia. Sú toho plné naše časopisy, ba aj chorvátske, srbské a iné slovanské. Vari sa v našom živote nenájde nič lepšie? Vari nie je pravda, že aj v našich piesňach a v novších povestiach a rozprávkach sú jediným predmetom spevu a rozprávania prípravy k rodinnému životu? O činoch a skutkoch vládne hlboké mlčanie! Vari sa až do omrzenia nespieva len o láske, ženbe, pohrebe? Keď začuješ jednu takúto pieseň, pokojne môžeš povedať, že si ich počul aj sto, lebo sú s nepatrnými obmenami všetky na jedno kopyto, a preto si, mimochodom, ani všetky nezaslúžia, aby sa zbierali, ako si niektorí želajú.*

Kvôli tejto vrastenosti do domáceho života ju i tam, kde sa niektorí chytili do služby verejnosti, chápali tak, akoby mala slúžiť len rodinnému životu, a preto boli vo verejných povinnostiach a úradoch málo horliví a často i úplne nevšímaví a chladní. Len čo človek uživil seba a svoju rodinu, vec bola vybavená, na inom nezáležalo. Verejné povinnosti sa považovali za prostriedok živobytia, nie za životný cieľ, a predsa niet nič krajšieho, nič vznešenejšieho, než služba iným. Vo verejnom zamestnaní človek pôsobí na množstvo ľudí a vyhovie mnohorakým potrebám, tam sa preukáže bystrosť jeho umu,

* Vonkoncom nechcem našim národným piesňam nič upierať, ani odrádzať od toho, aby sa zbierali, no pozbierať všetky tie jednotvárne je trestom aj pre samotného zberateľa a pre čitateľa hanbou ich čítať. Kto sa o tom chce presvedčiť, nech nakukne do rozličných zbierok spievaniek. Piesne sa majú zbierať, no nielen zbierať, ale aj vyberať.

sila jeho vôle, šľachetnosť jeho srdca, tam sa prejaví viac duch, viac človek a muž, v rodinnom živote sa prejavuje viac duša a cit, teda nižší ľudský život. Vznešenejší, vyšší a šľachetnejší človek si istotne zakladá na tom, aby pôsobil aj na druhých, aby pre iných niečo urobil, teda aby svoj život zvečnil v živote svojich rodákov, spoluobčanov, len človek nižší sa do svojej komôrky utáhuje, len ten si vystačí sám so sebou. A rovnako ako s jednotlivcami je to aj s národmi. Národ, ktorý pre iných nevykonal nič vznešenejšie, ktorý sa teda nezapísal do spoločného života ľudstva, ostatné odvrhnú a nevážia si ho, no ten, ktorý niečím poslužil dobru ľudského rodu, ten všetci držia v úcte, ten si zaslúži česť a slávu. Zo zanedbávania verejného života vyplynulo i to, že u nás nie je rozšírené povedomie verejnosti a poznanie vlastnej krajiny, že už len chápanie a myšlienka verejného života je málo známa, v mysliach našich občanov málo rozvinutá, hovoriť medzi nimi o niečom takom znamená hádzať hrach na stenu, mnohí nechápu, o čo ide, a tých, čo sa do verejného života priberú a preň pracujú, vyhlasujú bohvie za čo: za prehnaných, vypínavých rojkov bez rozumu. Vcelku sa tu nájde málo výnimiek, len málo ľudí v tomto poučenejších, vzdelanejších a vyšších. Pri takomto chápaní verejného života sa ani nedá dúfať v nejaké skutky, ktoré by k všeobecnému dobru smerovali, vyskytujú sa u nás len zriedka, a najmä tam, kde by sa z vlastnej vôle diať mali, sa všetko len do seba sťahuje a stará výlučne o seba. Aké napr. v našich mestách vznikli verejné inštitúcie, ktoré by napomáhali všeobecné dobro? Inde majú všelijakých ustanovizní plno, v našich mestách, a to i ľudnatejších, ich je len málo alebo žiadne. V niektorých sú vyššie školy, a to je skoro všetko, a i tie sa len horko-ťažko pretĺkajú, a priznajme si, mohlo by sa im dariť aj lepšie, lenže tu chýba spoločenský duch, a aj tam, kde je, zostal len z minulých, horších čias, dnes veru málokto niečo významnejšie vo väčšej miere vykoná. A aj tam, kde sa tieto školy nachádzajú, ako sú zabezpečené? Vari nie slabo, ba niekde čo najslabšie? A ako sa spoločenstvá starajú o spoločné záležitosti, napr. cirkevné? Vládne tu veru dost' neporiadku a zmätku, ale kto by to chcel a mohol všetko vypočítať! Vari sa všetci nežalujú, že v obciach i v cirkvi vidia neporiadok? Tu, že sa nedostatočne vedú účty, že sa nedodržiavajú pravidlá, tam, že sa nedá do ničoho pustiť, atď., atď. Nie je azda takých ponôš veľa? A čo už máme povedať o duchovnom živote nášho národa, o našom národnom živote, keď to, čo je povinné, sa všetko odbavuje len spakruky, a inde sa má všetko vykonávať dobrovoľne? V tomto nikto od nikoho nevyžaduje žiadne povinnosti, v tomto má človeka viesť len jeho dobrá vôľa, jeho svedomie. No ale tu je ešte len všetko v hroznom stave! Toto pole je nášmu ľudu neznáme, spustnuté, opustené, na ňom pracuje len zopár šľachetných jednotlivcov, no bez účinnejšej pomoci iných. Ved' načo

robiť to, myslia si, čo neprinesie úžitok, z čoho človek nič nezíska: vari sa v našom ľude neozývajú takéto hlasy? Je pravda, že sa v tomto smere v poslednom čase čosi vykonalo a väčšmi cítiť a väčšmi sa uznáva, že je duchovný život, a to slovenský, potrebný, no toto uvedomenie je v porovnaní so skutočnou potrebou veľmi slabé! V súčasnosti náš duchovný život vyzerá neslávne, lebo až na malé výnimky všetci sú ešte vrastení do rodiny a zadbenní v domácom živote. A ak aj niekto v tejto ľahostajnosti, v tejto nedbalosti o verejný život niečo vykoná, hneď si bohviečo nárokuje, hneď si za svoju drobnosť od obecnstva žiada mimoriadne uznanie. Urobí pár krokov za spoločné národné dobro a už za to uznanie očakáva, dá pár zlatých na dobrú vec, hneď si za to žiada mimoriadne nároky! Ak aj niektorí urobia niečo pre spoločnosť, nerobia to so skutočným vedomím spoločného dobra, so zrelou, pevnou a čistou vôľou pre verejný život, ale aj tu sa ešte prejavujú ako jednotlivci, sebci, aj tu majú svoje nároky, ešte aj tu majú na mysli predovšetkým sami seba: vidno, ako slabo je u nás ešte vžitý duch spoločnosti, akí sme v tomto smere ešte nedospelí a slabí!

Kvôli tejto odcudzenosti od spoločenského života a lipnutí na nižšom živote sme, priznajme si to, stratili úctu a pozornosť iných, v ničom spoločnom sme sa nevedeli nájsť, ničoho spoločného sme sa horlivo nechtyli, pre nič spoločné sme nič pevnejšie neurobili, ba nevedeli sme obetovať ani to málo, čo sme mohli, iní nás teda považovali a vyhlásili za neschopných niečoho vyššieho, neschopných spoločenského života, považovali a vyhlásili nás za domasedov a ľudí, ktorí sa nadovšetko držia nižších úrovní pozemského života. A akú nám to narobilo škodu, čo všetko sme pritom stratili, ľahko uhádne každý, kto sa len trochu prizrie nášmu súčasnému stavu.

Verejný život je, ako sme povedali, pole pôsobnosti tých najlepších ľudských činov a snáh, verejný život je vznešenejší, nadradený nad nižší rodinný život, jeho prostredníctvom národy, ktoré sa niečím v dejinách vyznamenali, rozvíjali svoje najlepšie schopnosti, uskutočnili svoje najvyššie túžby, a teda v tomto živote odžili tú najlepšiu, najvýznamnejšiu časť svojej ľudskosti, národy, ktoré sa k verejnému životu nepozdvihli, prehliveli a prežili na tomto svete ako burina v tieni, ktorú ani božie slnko nezohrieva. Tie sa stali len suchými výhonkami stromu ľudstva a rastlinami bez plodu a ovocia. A keď sa k nim priblížil vyšší národ, museli mu podľahnúť, ustúpiť a úplne sa poddať. Už sme my v nižšom živote, bez záujmu o verejný život, dlhý čas preživorili, prišiel čas, aby sme sa so svojím zápečníctvom a rodinkárstvom rozlúčili, prišiel čas, aby sme už vstúpili na svetlo sveta a verejného života. S rodinným životom, keď v živote národa prevláda, sa spája utiahanosť, servilnosť, slabosť, ochabnutosť, otrocký duch,

s verejným životom aktivita, činorodosť, sila a rozhodnosť, odvaha, sloboda. Ktorý národ bez toho niečo dosiahol a ktorý naopak bez toho za niečo stál? Prebúdajme teda všemožne medzi sebou ducha verejného života, sami sa všetci vzdelávajme a pripravujme sa na verejnú službu a povinnosti, zastávajme ich čo najsvedomitejšie, prísne a ochotne, robme pre spoločné dobro všetko, čo je v našich silách, obetujme verejnému životu všetko, čo sme obetovať schopní, nepoľavujme v tom, čo by sme mali strážiť, ale bráňme naše veci, nehľadiac na seba, či by sme nejakú škodu utrpeli, či by sa nám nejaká ujma stala. Tu ide o vyššie, vznešenejšie bohatstvo než to domáce, ktoré sa skladá len z hmotných, nižších vecí, toto obsahuje vyššie, vznešenejšie veci, na tom domácom sa zúčastňujú len niektorí, na tom verejnom mnohí, často nespočetní, to domáce umrie zároveň s našim životom, to verejné zostáva i po našej smrti, a kým národ žije, stáva sa jeho posvätným bohatstvom. Prišiel teda čas a vyvstala veľká potreba, aby sme sa oduševnene chytli toho, čo nám sľubuje vznešenejší život, čo nám získa úctu doma i u iných, aby sme zahodili svoje neresti a pozdvihli sa do vyššieho života. Všetky nevzdelané, neosvietené národy si najväčšmi vážili nižšie úrovne života, no prestali si ich ctiť, keď ochutnali vznešenosť toho vyššieho. Ten sa im potom stal tou najvyššou potrebou a urobili preň všetko, čo bolo v ich silách. Urobíme to i my, lebo sme schopní, obdarení, len ešte máme slabú vôľu, náš duch má ešte hrubú škrupinu, treba ju však rozlúsknuť, aby sa duch oslobodil a slobodne sa na tento svet zahľadel.

Postavili sme rodinný život do protikladu k verejnému životu, no nech si preto nikto nemyslí, že chceme rodinný život znižovať a uberať mu úctu. Bože uchovaj! Dobre vieme, že je rodina a jej život posvätný, dobre vieme, že rodina je základom spoločnosti a že ak rodinný život upadá a zaniká, aj spoločnosť začne kolísať a napokon sa rozpadne. To všetko si dobre uvedomujeme rovnako ako to, že v našom slovenskom živote má rodina osobitný význam. Nechceli sme sa dotknúť rodinného života ako takého, ale iba toho, čo sa premnoží a bráni vzniku a rozšíreniu verejného života, toho, čo zárodoky vyššieho života dusí a národ k nemu nepustí, ale ho drobí na toľko častí, koľko má rodín. Taký národ je slabý, fyzický, detinský. Ak má národ zosilnieť, stmeliť sa a rozvíjať vznešenejší život, musí u seba rozšíriť verejný život a nájsť správny pomer medzi ním a rodinným životom. Ani verejný život nesmie celkom pohltiť ten rodinný, ale ani rodinný nesmie verejný život vylučovať, oba musia byť spojené, a to tak, že sa verejný život bude zakladať na rodinnom živote a všetky jednotky rodinného života sa spoja v spoločnom úsilí po vyššej, šľachetnejšej jednote.